

בית כנסת רמב"ם רחוב אצ"ל 32 רמת גן גיליון חודש אלול תשס"א מס. 51

חקר הלכה ומנהג: יסוד לפטור מנטילת ידיים

אור ליום ג י"ט תמוז ש.ז. , נתבשרנו על ידי רשויות הבריאות ונציבות המים בארץ, שמי גוש דן אינם ראויים לשתייה, ואף על ידי הרתחה שטיבעה לחטא את המים ולמזער את הנזקים, לא יועיל הדבר. וזאת, מחמת שחדרו רעלים למי המוביל הארצי שיש בהם כדי לסכן את השותה מהם, אבל מרחיצה, לא מנעו את הבריות. אם כן, ניתן היה ליטול ידיים לתפילה ולאכילה, כיון שאין נזק בנטילה זו. אבל מה נעשה שאחד מארבעה דברים הפוסלים את המים מנטילה הוא "הפסד שמונע את הבהמה מלשתות מהן" (ברכות ו ח), "וכל מים שנפסלו משתיית הכלב, בכלים פסולין לנטילת ידיים" (שם, שם י), וכן פסק מרן בשו"ע או"ח קסז ס"ט. נראה איפוא, שאף שלא נמנעו מלרחוץ כל גופם או מקצתו באותם מים שנאסרו לשתייה (להוציא את העיניים, שהרי יש בהם סכנה גדולה. עיין רמב"ם שבת ב ד), מכל מקום אי אפשר ליטול במים אלה מחמת שיש בהם אחד מארבעה דברים הפוסלים את המים. לכן נראה, שיהא דין מים אלה כדין מי שלא נטל, ותקנתו ללוט ידיו במפה ולאכול בצורה זו כל דבר החייב בנטילה (שם, שם ט). ואמנם כוונת ההלכה כאן שיש לו מים מצויים, אלא שהעדיף לחצוץ בין ידיו לדבר החייב נטילה. אולם יותר נכון שבמקרה שלפנינו, יא דינו כמי שאין לו מים כלל, שהרי אלו פסולים, ותנאי הפטור מופיעים בפ"ד תפילה ה"ב – ג וכך ראינו שם:

"היה מהלך בדרך והגיע זמן התפילה ולא היה לו מים, אם היה בינו ובין המים ארבעה מילין שהם שמונת אלפים אמה הולך עד מקום המים ורוחץ ואח"כ יתפלל. היה בינו ובין המים יותר מכך, מקנח ידיו... במה דברים אמורים לפניו, אבל אם היה מקום המים לאחרי, אין מחייבין אותו לחזור לאחרי, אלא עד מיל...". וההשוואה בנטילת ידיים לקרית שמע, תפילה ואכילה, כבר הביאה רבנו בין היתר בפ"ו ברכות ה"ב. לכן, נראה לפי כללים אלו, שמי שהיה רחוק באותו זמן ממקור מים כשרים לנטילה כדי ארבעה קילומטרים לפניו (96 דקות הליכה לאדם בינוני. רמב"ם עירובין, א יב, אות כט, עמ' תרנא טור ב), וחצי קילומטר לאחרי (ויתכן שגם לצדדיו. עיין קרית שמע, ג ח), פטור היה מנטילת ידיים לקרית שמע תפילה ואכילה. ואם רצה להחמיר באכילה אע"פ שאין צורך לדבר, נראה שרשאי לחצוץ בסוגי החוצצים, וכדלעיל. בכל אופן, אם יאמר האומר שכל זה אינו מפריע לרחיצה ונטילת ידיים בכלל זה, שהרי רגלים לדבר שכל ענין האיסור היה ספק, וכפי שהוכח ונודע אח"כ שלא היה בסיס להימנע, מכל מקום לימדונו רבותינו ש"חמירא סכנתא מאסורא" (הולין י א).

מן המדרש: לכבד את האחר

מתקשים אנו לכבד ולהוקיר את מי שאינו חושב כמותנו. כל שכן אם אינו מבני ברית. ועל זה באה תורה והזהירה לנהוג כבוד בחלק מאומות העולם מפאת עברינו וכך נצטוונו: "לא תתעב אדמי כי אחיך הוא לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו" (דברים כג ח). והביאה רבנו לאזהרה זו במצות לא תעשה נה, וכלל בה שני איסורי הרחקה. הראשון, הרחקה בסתם, והשני, להתרחק מלהינשא להם. ואמנם לענין נישואין, כבר הבהיר המאה"ג הגר"י קאפח זלה"ה, באמרו: "וכפי שנתבאר בכתוב בנים אשר יולדו להם דור שלישי יבוא להם בקהל ה'. אבל דור ראשון ושני, הרי הם בלאו הבא מכלל עשה. וראה כתובות ל א, ויבמות עו ב" (שם, הע' 90). ומן הטעם המדוּת, כתב ר' נסים ממרסיי: "שתי מדות אלו יקרות מזהב ומפז רב, אין למעלה מהן. וזה, שלא תתעלם מברוך, ואם הרע לך. ותזכור הטוב למי שגמלך כל טוב, ואפילו טובה אחת. ואם אחר כן הרבה והפליג להרע לך וכפל וכפלים מהטוב, תגמלהו על הטוב שהיטיב לך, ותמחול לו מה שהרע לך. ובזה [אתה] שלם" (ספר מעשה נסים, מהדורת ר"ח קרייסל, ירושלים תש"ס, עמ' 470-469).

כתב וליקט : הרב אהרן קאפח

עמ' 2

רבני תימן: רבנו יחיא בר' אברהם הלוי (אלשיך) זצ"ל (ה'שע"א - 1611, ה'תנ"ו - 1696)

חבר בית דינו של ר"ש מנזלי שנזכר בגליון חדש אב מס 50. מחכמי צנעא במחציתה השניה של המאה הי"ז. נולד בשנת שע"א - 1611 לערך, ועיקר פעילותו הרבנית היתה כפי הנראה אחרי גלות מוזע (ה'ת"מ - 1680). אולם לא יבצר שעד זמן זה שימש בקודש אף שאין בידו מסמכים אודותיו קודם לתקופה הנזכרת, שהרי לא יתכן שעד היותו בן שבעים שנה, לא פעל, אלא עבד את עבודת הקודש באופן לא רשמי, הגם שיש לערער אף על קביעה זו מחמת מחסור בנתונים כתובים, ויש להניח שעוד יתגלו לנו אי אלו תעודות קודם גלות זו, ובהם נמצא גילויים ורמזים לכהונתו ופעילותו.

מכל מקום, החומר הראשוני שבו הינו מאוזכר, הוא שטר מכר משנת תמ"ז - 1687, יחד עם הראב"ד ר"ש מנזלי (נתפרסם לראשונה אצל הרע"מ קורה בספר סערת תימן, ירושלים תשי"ד, עמ' קמה - קן. מסמך זה הומצא לו ע"י המאה"ג הגר"ר קאפה זלה"ה, ראה שם הע' 4. ופעם שניה ע"י המאה"ג בחבורו הליכות תימן ירושלים תשכ"א, עמ' 81 - 80), ולאחר שנסתלק ר"ש מנזלי בשנת הת"ן - 1690, ישב יחד עם עמיתו ר' זכריה הכהן. באותה תקופה קשה לאחזר גלות זו, תקופה שבה עיקר פעולתם של חכמי הדור היתה לבסס את חיי הקהילה בחומר ובעיקר ברוח, עשה ר' יחיא למען מטרות נשגבות אלה, ובין היתר גולת הכותרת של מפעלו היתה יסוד בית מדרש גדול לתורה ולהוראה, ונקרא בית הלוי, ובתקופה מאוחרת ידוע היה בפי כל בשם "כניס בית שייך", שבו נתקיימה הספריה העשירה בכל תימן. על מייסדו ומהותו הכללית של מקום זה, כתב הגר"ר קאפה: "הוא מרי יחיא אללוי אלשיך, מייסד בית הכנסת אלשיך, שהוא בית הכנסת הראשון שנבנה אחרי שובם מגלות מוזע, ואליו העבירו כל רכוש הקהילה שנשארו בידם. ספרי תורה וכתבי יד העתיקים ובכלל כל אשר נותר להם" (הליכות תימן, עמ' 81 הע' 48). את בית מדרש זה, ראה המאה"ג להזכיר בין השאר גם בפרושו למשנה תורה להרמב"ם (עיי' הלכות תפילה וברכת כהנים, יא ב, אות ה. ונדמה לי שבמקום נוסף, אלא שאיני זוכר כעת היכן).

כפי שרמזנו לעיל, השם "אלשיך" נתוסף לשם המשפחה המקורי "הלוי", רק במאה הי"ח בעקבות מישרתם ועיסוקם כנגידים וטובעי מטבעות בית המלכות, שהרי "נגיד" בעברית הוא "שייך" בערבית.

לו ולחביריו הדיינים והחכמים ר' שלמה מנזלי ר' משה קטיעי ור' שלום טוילי, מיוחסות התקנות שתיקנו בתפילת מוסף של ראש השנה להתפלל לחש וחזרה, נגד הדין המפורש ברמב"ם פ"ח מהלכות תפילה ה"י, שזהו המנהג הקדום, וכן לתקוע מאה קולות, ובכללם שלושים בלחש, וזה גם כן נגד הדין ברמב"ם בפ"ג שופר הי"א, שאף זה המנהג הקדום לתקוע ארבעים קול בלבד, שלושים דמיושב ועשרה במוסף. אך תקנות אלו שלהם **כמתכונתם** נדחו על ידי רוב חכמי הדור והקהל, וגם נכדו המפורסם הרה"ג אברהם הלוי אלשיך (תק"ט - 1749, תקפ"ט - 1829), מחבר ספר "חלקת מחוקק", שאני מזרעו, ויבוא עוד זכרו לפנינו במקומו ובזמנו, אם יגזור ה' בחיים, לא קיבל את התקנה לתקוע בלחש כי אם בחזרה בלבד, וזה כפסק מרן השו"ע, אורח חיים, סימן תקצב ס"א.

לפרטים נוספים על ר' יחיא ובית הכנסת שייסד, ראה יהודה רצהבי, בואי תימן, תל אביב תשכ"ז, עמ' 239 - 243.

רבנו יחיא נאסף לחיי נצח בשנת ה'תנ"ו - 1696, בהיותו כבן שמונים וחמש שנים.

כתב: הרב אהרן קאפה

השתתפו בהכנת הגליון: משה חמדי והרב אהרן קאפה

לתגובות והערות ניתן לכתוב לפי הכתובת רחוב החבלנים 10 רמת גן.

----- עד כאן הגליון המקורי ----

הערות.

הערות אלו לא נכללו במסמך המקורי, כפי שהופצו ע"י משה חמדי והרב אהרן קאפה

ובאו להאיר משמעויות לצורך הפצה דרך האינטרנט באדר א' תשס"ג

נכתבו ע"י יוחאי מ. בתאום עם הרב אהרן קאפה, ירבו שנותיו.

1. במאמר חקר הלכה ומנהג נכתב "לכן, נראה לפי כללים אלו, שמי שהיה רחוק באותו זמן ממקור מים כשרים לנטילה כדי ארבעה קילומטרים לפניו... פטור היה מנטילת ידיים לקרית שמע תפילה ואכילה." ומשמעותו שרחוק ממקום מים כשרים, שאין לו אף דרך לרכוש בקבוק מים בחנייות או בסופרמרקט וכד'
2. במאמר "לכבד את האחר". משמעותו אם אינו מבקש להרע לנו בין במעשה, בין בהשקפה. שלא ניתפס לנצרות חסודה השוטפת וההורסת את מלחמתנו ברע. ודברי ר' ניסים ממרסיי הריהם על אחיך ישראל. "לא תקום ולא תטור את בני עמך". ויש להזהר אף בחסד גויים, שהרי אף לקחת מהם צדקה - אסור (ראו הלכות מתנות עניים פרק ח, הל' ט).